نوع مقاله: پژوهشی

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۲۰
پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۱۲/۰۸

20.1001.1.23453834.1401.12.23.1.0

مطالعه تطبیقی هنر کومیکوی ژاپنی و گره‌چینی ماسوله ایران*

سعید حسن‌پور لمر** احد نژاد ابراهیمی*** حسن ستاری ساربانقلی****
علی وندشعاری*****

چکیده

کشور ژاپن و استان گیلان به دلیل قرارگیری در اقلیم‌های مشابه موجب شده تا مشخصه‌های معماری و هنری یکسانی همچون هنر کومیکو و گره‌چینی در هر دو منطقه ایجاد شوند. با توجه به آنکه تاکنون پژوهشی درباره مشابهت‌ها و تفاوت‌های میان هنر کومیکو و گره‌چینی صورت نپذیرفته است، تحقیق حاضر در تلاش خواهد بود تا به بررسی مؤلفه‌های شکل‌گیری دو هنر بپردازد. نگارندگان با بهره‌مندی از مطالعات تطبیقی و مقایسه‌ای، به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤالات هستند؛ چه عواملی در شکل‌گیری هنر کومیکوی ژاپن و گره‌چینی ماسوله مؤثر بوده‌اند؟ نقوش هندسی هنر کومیکوی ژاپن و گره‌چینی ماسوله در چندین سطح دسته‌بندی می‌شوند؟ هنر کومیکوی ژاپن دارای چه شباهت و تفاوت‌هایی با هنر گره‌چینی ماسوله است؟ پژوهش به صورت توصیفی- تحلیلی و تطبیقی بوده و از تحقیقات کتابخانه‌ای و میدانی در شناخت گره‌چینی‌ها استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان‌دهنده آن است که عمده‌ترین عوامل مؤثر در شکل‌گیری هنر کومیکو، وجود مفاهیمی همچون؛ اشکال گیاهی، حیوانات، تعاملات فرهنگی با کشورهای چین و هند، البسه سنتی چین و ژاپن، عناصر معماری سنتی و محیط زندگی و زیست‌محیطی ژاپن است. مفاهیم شکل‌دهنده گره‌چینی‌ها به صورت‌های؛ اجرام آسمانی، نمادهای مذهبی، اسما و اعداد مقدس، اشکال هندسی ساده و پیچیده، الگوهای غیربومی، نقوش حیوانات و گیاهان بومی ماسوله هستند. از عمده تفاوت‌ها و شباهت‌های دو هنر، می‌توان به وجود ساختارهای هندسی پیچیده، مصالح ساده و کالبد ظریف‌تر کومیکوها نسبت به گره‌چینی‌ها اشاره کرد. کاربرد کومیکوها در تقسیم‌بندی فضاها و گره‌چینی‌ها در بازشوها است. اتصالات کومیکوها به صورت کام و زبانه و گره‌چینی‌ها به صورت‌های کام و زبانه و قواره‌بری است. نتایج پژوهش نشان‌دهنده وجود شباهت‌های فرمی، تأثیرپذیری مفاهیم مذهبی، تاریخی، به‌کارگیری اشکال گیاهی و نقوش جانوری یکسان در هنر کومیکو و گره‌چینی هستند.

کلیدواژه‌ها: هنر کومیکوی ژاپن، هنر گره‌چینی ماسوله، نماد، تزئینات

---

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری سعید حسن‌پور لمر با عنوان «گونه‌شناسی نقوش و تزئینات معماری شهر تاریخی ماسوله» به راهنمایی دکتر احد نژاد ابراهیمی و دکتر حسن ستاری ساربانقلی و مشاوره دکتر علی وندشعاری در دانشکده معماری و هنر دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز در حال انجام است.

** دانشجوی دکتری معماری، گروه معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.
stu.saeidhasanpourloumer@iaut.ac.ir

*** استاد گروه معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران. ahadebrahimi@tabriziau.ac.ir

**** دانشیار، گروه معماری و شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران نویسنده مسئول. sattari@iaut.ac.ir

***** دانشیار گروه فرش، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، ایران. vandshoari@tabriziau.ac.ir

مقدمه

نوع تفکر و جهان‌بینی هر تمدنی در آثار هنری و معماری آن جامعه متبلور می‌شود؛ با وجود آنکه هنر ژاپن تحت تأثیر فراوان نظام هنری چین بوده، اما به مرور زمان توانسته است مشخصه‌های هنری خویش را خلق نماید (Stanley-Baker, 2014: 36; Matsumura, 2021: 52). هنر ژاپن، تلفیقی از مفاهیم مذهبی و احترام به طبیعت است (Saruta, 2021: 36). کومیکو به لحاظ لغوی در هنر ژاپن، به معنای ساختن اشکال هندسی چوبی است که با قرارگیری بر روی سطوح بازشوها، جداره اتاق‌ها، شوجی‌ها و ... موجب زیباسازی ظاهری، معنوی و ایجاد حریم خصوصی در بناها می‌شود (Jodidio, 2021: 49). طرح‌های کومیکوها دارای مفاهیم ارزشمند فرهنگی کشور ژاپن هستند (Toshio & Olender, 2000: 32). کومیکوها از طریق قرارگیری شبکه‌های هندسی چوبی که به صورت کام و زبانه در کنار یکدیگر قرار گرفته، ایجاد می‌شوند (Kenney, 2020: 35). گره‌چینی ایرانی نیز همانند هنر کومیکو بر مبنای به‌کارگیری مفاهیم ارزشمند فرهنگی و نقوش هندسی تکیه دارد (Ghaffari, 2018: 58). گره‌چینی‌های ایرانی صرفاً به منزله تزئینات هندسی نبوده‌اند، بلکه هدف از ساخت آثار هنری گره‌چینی از جانب هنرمندان ایرانی، حرکت بر اساس معرفت آنها و هدایت دیگران به سوی این معرفت است. هنگامی که یک بیننده به آثار گره‌چینی می‌نگرد، در ابتدا تحت تأثیر زیبایی و به‌خصوص نظم آن قرار می‌گیرد، ولی پس از تأمل بیشتر در آن به سمت معانی عرفانی خواهد رفت (حسن‌پور لمر، ۱۳۹۵: ۲۵). این مقاله با بهره‌مندی از مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی درصدد است تا مفاهیم شکل‌دهنده هنر کومیکوی ژاپن و گره‌چینی ایرانی شهر تاریخی ماسوله واقع در استان گیلان که از منظر جغرافیایی و اقلیمی دارای شباهت‌های متعددی هستند را مورد بررسی قرار دهد. تحقیق در پی آن است تا به این سؤالات پاسخ دهد؛ چه عواملی در شکل‌گیری هنر کومیکوی ژاپن و گره‌چینی ماسوله مؤثر بوده‌اند؟ نقوش هندسی هنر کومیکوی ژاپن و گره‌چینی ماسوله در چندین سطح دسته‌بندی می‌شوند؟ هنر کومیکوی ژاپن دارای چه شباهت و تفاوت‌هایی با هنر گره‌چینی ماسوله است؟ اهمیت و ضرورت مقاله حاضر در آن است که شباهت‌ها، تفاوت‌ها و مفاهیم شکل‌دهنده هنر کومیکوی ژاپن با هنر گره‌چینی ماسوله ایرانی را بررسی کند. نتایج پژوهش می‌توانند موجب افزایش سرعت ثبت جهانی ماسوله در سازمان جهانی یونسکو و شناخته شدن هنرهای اصیل ماسوله شوند.

پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهش را می‌توان در سه سطح مطالعاتی که به هنر و معماری ژاپن، گره‌چینی ایرانی و گره‌چینی ماسوله پرداخته شده است، دسته‌بندی کرد.

سطح نخست: این سطح شامل کتب و پژوهش‌های ارزشمندی همچون؛ گراهام (۲۰۲۱) کتاب "طراحی ژاپنی: راهنمای مصور هنر، معماری و زیبایی‌شناسی در ژاپن"، سوجی و رزمانییر (۲۰۱۹) کتاب "تاریخ هنر در ژاپن"، مه تا و همکاران (۲۰۱۹) کتاب "سبک ژاپنی: معماری، داخلی و طراحی" است که تاریخ هنر و معماری ژاپن را به ادوار تاریخی مختلف؛ جومون (سال ۱۴/۰۰۰ قبل از میلاد تا ۳۰۰ قبل از میلاد)، آسوکا (سال‌های ۵۳۸ تا سال ۷۱۰ میلادی)، نارا (سال‌های ۷۱۰ تا ۷۹۴ میلادی)، هی آن (سال‌های ۷۹۴ تا ۱۱۸۵ میلادی)، کاموکورا (سال‌های ۱۱۸۵ تا ۱۳۳۳ میلادی)، آزوچی- موموياما (سال‌های ۱۵۶۸ تا ۱۶۰۰ میلادی، ادو (سال‌های ۱۶۰۳ تا ۱۸۶۸) و ژاپن نوین (سال‌های ۱۸۶۸ تا ۱۹۴۷) دسته‌بندی و برای هر یک از ادوار تاریخی، شاخصه‌های منحصربه‌فرد معماری و هنری را معرفی کرده است. سطح دیگر شامل پژوهش‌هایی است که به هنر کومیکو پرداخته‌اند؛ گشتالت و همکاران (۲۰۲۰) کتاب "دست‌ساخته‌های ژاپنی: به دنبال کمال‌گرایی در هنرهای سنتی ژاپن"، لی آچ و یانگ (۲۰۱۳) در کتاب "صنعتگر ناشناس: بینشی به درون زیبایی ژاپنی" و اوداته (۱۹۹۸) در کتاب "ابزارهای نجاری ژاپنی: سنت، روح و استفاده آنها"، هنر کومیکو، نحوه ساخت، تأثیرات فضایی، انواع و مفاهیم شکل‌دهنده آن را بررسی کرده‌اند.

سطح دوم: شامل پژوهش‌هایی است که به شناخت هنر گره‌چینی پرداخته‌اند؛ زمرشیدی (۱۳۶۵) در کتاب "گره‌چینی در معماری اسلامی و هنرهای سنتی"، امیر غیاثوند (۱۳۸۳) در کتاب "هنر گره‌چینی در معماری"، طوجی (۱۳۹۳) در کتاب "گره‌چینی" و دهشتی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله "نگرشی هندسی و مفهومی به زمینه‌های گره ده تند و کند هنر گره‌چینی". نتایج پژوهش‌ها نشان‌دهنده آن است که تزئینات گره‌چینی در میان هنر اسلامی، معماری سنتی ایرانی و مکاتب هنری شرقی دارای جایگاه ویژه‌ای هستند؛ گره‌ها بر مبنای جایگاه استفاده و کاربری ابنیه، اشکال متنوعی دارند.

سطح سوم: در این سطح می‌توان به پژوهش‌هایی اشاره کرد که به صورت تخصصی به آرایه‌های تزئینات معماری پرداخته‌اند، از جمله؛ مقاله ستاری ساربانقلی و حسن‌پور لمر (۱۳۹۳) با عنوان "تزئینات گره‌چینی در بناهای محله خانه‌بر ماسوله "که نتایج حاکی از تحقیق نشان‌دهنده آن است که در

محله خانه‌بر، سی و یک الگوی گره‌چینی وجود دارد. گره‌چینی عمدتاً در قسمت بازشوها به صورت اُرسی، بَرِیَه، سربریه و یا پنجره‌های تلفیقی استفاده شده است. الگوهای به‌کاررفته در کتیبه‌ها نیز تنوع بیشتری نسبت به الگوهای حاشیه‌دار دارند. حسن‌پور لمر و طوفان (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان "ویژگی‌های بصری و ساختاری ارسی‌های شهر تاریخی ماسوله "معتقد هستند که ارسی‌های ماسوله را می‌توان در قالب شش گونه دسته‌بندی کرد. با توجه به سطح‌بندی سه‌گانه‌ای که ارائه شد، می‌توان چنین ادعا کرد که تاکنون پژوهشی درباره شناخت شباهت‌ها و تفاوت‌های هنر کومیکوی ژاپن و گره‌چینی ایرانی صورت نپذیرفته است. معماری ژاپن و ماسوله دارای شباهت‌های بسیاری در بخش‌های کالبدی، معنایی، فرهنگی و اقلیمی است (تصویر ۱). احترام به فرهنگ‌های تاریخی، دینی و مذهبی، توجه به مصالح بوم‌آورد در ساخت ابنیه، رعایت نکات اقلیمی و طبیعت‌گرایی، از مهم‌ترین مفاهیمی است که در معماری ژاپن و ماسوله ایران مورد اهمیت قرار گرفته است و بدین سبب، شاهد پیدایش تزئینات مشابهی با نام کومیکو و گره‌چینی هستیم.

روش پژوهش

پژوهش پیش رو به روش توصیفی- تحلیلی و گردآوری اطلاعات آن، بر مبنای تحقیقات میدانی و مطالعات کتابخانه‌ای است. برای شناخت مفاهیم مؤثر در شکل‌گیری هنر کومیکو و گره‌چینی ماسوله، از مطالعات کتابخانه‌ای استفاده شده و برای گردآوری الگوهای هندسی گره‌چینی ماسوله در بازه زمانی ۱۱ ساله، روش مطالعات میدانی به‌کار گرفته شده است. در گام بعدی، طرح‌های کومیکوی ژاپن از کتب معتبر ژاپنی استخراج و بررسی شده‌اند و از میان الگوهای متعدد، ۲۰ طرح پرتکرار انتخاب شده و برای پژوهش مورد استفاده قرار گرفته‌اند. سپس برای شناخت الگوهای گره‌چینی ماسوله از میان ۵۶۴ ابنیه موجود در ماسوله، ۱۵۱ بنا که دارای تزئینات گره‌چینی هستند، انتخاب و بررسی شده‌اند.

همچنین برای شناخت عوامل مؤثر شکل‌دهنده کومیکو و گره‌چینی ماسوله، از روش مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه با مردم ماسوله استفاده شده است. در گام آخر، نتایج بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های میان هنر کومیکو و گره‌چینی، در قالب جداول ارائه می‌شوند.

هنر گره‌چینی در معماری کومیکو (ژاپن)

مجمع‌الجزایر ژاپن واقع در کرانه شرقی آسیا به طول ۳۸۰۰ کیلومتر دارای آب و هوایی معتدل و مرطوب است. مکتب هنری ژاپن بر مبنای سنت‌های دینی، فرهنگی جامعه که دارای پیوند ناگسستنی با طبیعت پیرامونی خویش هستند، شکل گرفته است. وجود بارندگی‌ها و جنگل‌های فراوان موجب شده است تا معماری ژاپن به صورت برون‌گرا و با مصالح بوم‌آورد طراحی شود. در پی‌سازی ابنیه، از سنگ‌های کوهستانی و برای ساخت اسکلت ساختمان‌ها، از چوب درختان؛ سدر، کاج، سرو، صنوبر، بلوط، شاه‌بلوط و در ساخت دیوارها، از ترکیبات گل رس، ساقه درختان محلی و بامبو استفاده می‌شود. کاغذ شوجی‌ها از چوب درختان توت هستند. کف‌پوش‌های ابنیه که به تاتامی معروف هستند، از ساقه‌های برنج ساخته می‌شوند. ژاپنی‌ها در طراحی ابنیه خویش، از گیاهان و درختان زینتی استفاده‌های فراوانی می‌کنند (زارعی، ۱۴۰۰: ۲۰۳). هنر کومیکو در قرن هشتم میلادی، در دوره آسوکا که اندکی پس از معرفی بودیسم در ژاپن بود و منجر به تغییرات اساسی سیاسی شدید در ژاپن شد، آغاز گردید. در دوره آسوکا هنرهای ژاپن شروع به شکوفا شدن کرده و اشکال جدیدی از هنر که بسیاری از آنها تحت تأثیر هنر و معماری چینی بودند، شروع به تسخیر و شکل دادن به آینده سنت ژاپنی کردند. هنر کومیکو شامل فرآیند اتصال قطعات چوبی حک‌شده به یکدیگر در الگوهای پیچیده‌ای است که از طریق اتصالات کام و زبانه به یکدیگر متصل می‌شوند و اجزای آن تنها از طریق فشار دست در جای خویش باقی می‌مانند و این فشار از طریق محاسبه دقیق، برش و چیدمان هنرمند به‌دست

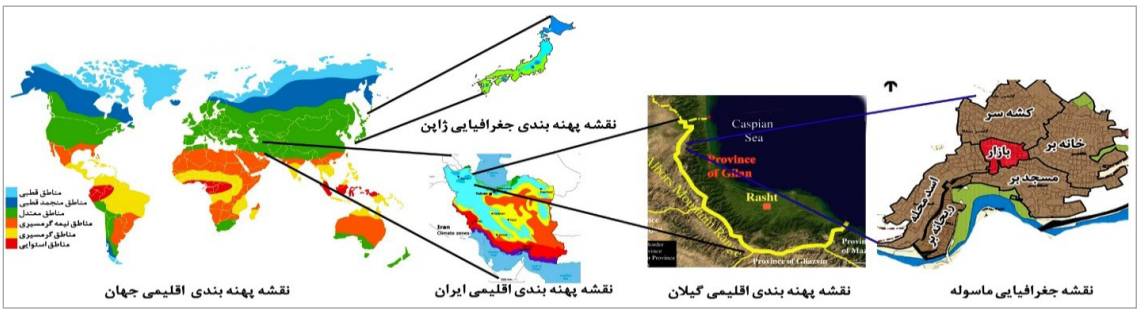

تصویر ۱. پهنه‌بندی جغرافیایی و موقعیت قرارگیری کشور ایران، ژاپن و ماسوله (نگارندگان)

می‌آید و نتیجه نهایی آن، ایجاد یک الگوی هندسی پیچیده بسیار زیبایی است که در درب‌های شوجی استفاده می‌شود (Gabriel, 2022: 53) (تصویر ۲). چوب کومیکو عمدتاً از درختان سرو معمولی و سرو ژاپنی تهیه می‌شود؛ این‌گونه از چوب‌ها به دلیل دوام در برابر خوردگی و رنگ روشن زیبا انتخاب می‌شوند (Odate, 1998: 34).

در ادامه، عوامل مؤثر در شکل‌گیری هنر گره کومیکوی ژاپن ارائه خواهند شد.

عوامل مؤثر در شکل‌گیری هنر کومیکوی ژاپن

معماران ژاپنی جهت سبک‌سازی پوسته‌های معماری خویش برای مقابله با زلزله‌های متعددی که در این کشور رخ می‌دهد، از مصالح سبک و تزئینات چوبی همچون هنر کومیکو استفاده می‌کنند. شش عامل؛ گیاهان، حیوانات، تعاملات فرهنگی، البسه سنتی، عناصر معماری، زندگی و طبیعت، در شکل‌گیری اشکال گره‌چینی کومیکوی ژاپن مؤثر بوده‌اند. در ادامه، هر یک از این عوامل مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای طرح گیاهان و درختان در هنر کومیکو

شکوفه‌های درختان و گل‌های بومی، نقشی اساسی در شکل‌گیری طرح‌های زیبای هنر کومیکوی ژاپن دارند. در ادامه، به معرفی هر یک از گره‌های شکل‌گرفته بر مبنای درختان خواهیم پرداخت.

گره ساکورا

این الگو از شکوفه درخت گیلاس اقتباس شده است. شکوفه درخت گیلاس تأثیرات بسیار فراوانی در شکل‌گیری معماری ژاپن دارد. گره شکوفه درخت گیلاس (ساکورا)، یکی از پرطرفدارترین طرح‌ها در میان کومیکوهای ژاپنی است (تصویر ۳). در میان مردم ژاپن یک باور قدیمی وجود دارد که خداوند برنج، در درخت گیلاس زندگی می‌کند و میزان فراوانی و کمبود شکوفایی درخت گیلاس نشان‌دهنده میزان برداشت سال زراعی خوب یا بد برنج خواهد بود (Kenney, 2020: 67).

گره اومه

این الگو از شکوفه‌های درختان آلو که از دیرباز در ژاپن به دلیل زیبایی، عطر و شکل متمایز مورد توجه بوده‌اند، الگوبرداری شده است. شکوفه درخت آلو در ژاپن، به معنای اشراف، ظرافت و جذابیت است. ژاپنی‌ها معتقد هستند به لطف زیبایی جذاب شکوفه‌های آلو قرمز و ظاهر آنها در هنگام شکوفه‌دهی، شکوفه‌ها عطر خود را در بادهای خنک بهاری پخش کرده و حس سرزندگی را به مردم القا می‌کنند (تصویر ۴). گره و طرح اومه به دلیل

تصویر ۲. نحوه ساخت کومیکو (نگارندگان)

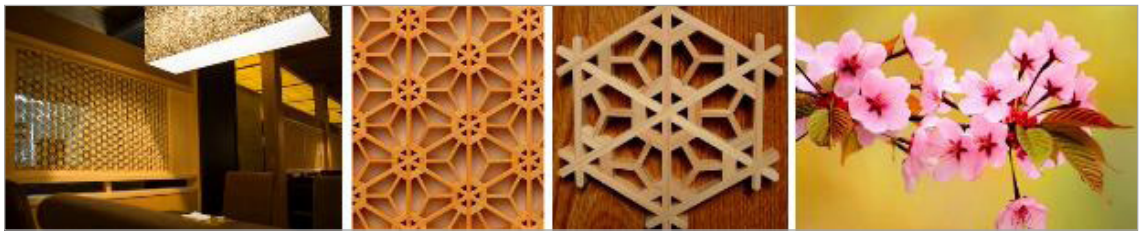

تصویر ۳. گره ساکورا (نگارندگان)

تصویر ۴. گره اومه (نگارندگان)

طرح دوار خویش، از محبوبیت فراوانی در میان بانوان ژاپنی برخوردار است (King, 2012, B1: 71).

گره کیریاسا

گره کیریاسا برگرفته‌شده از درخت پائولونیا است. مردمان ژاپن معتقد هستند ققنوس در درختان پائولونیا زندگی می‌کند و گفته می‌شود که استفاده از این الگو فقط برای اشیای مربوط به خاندان سلطنتی مجاز بوده است. هنر کومیکوی موجود در شوجی که دارای خطوط عمودی با تاج شکوفه درخت پائولونیا است، برای مزین‌سازی معماری سنتی معابد ژاپنی مورد استفاده قرار می‌گیرد (King, 2015, B2: 46) (تصویر ۵).

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای طرح گل در هنر کومیکو

گل‌های شاهدانه، کنف، کنجد و گل جنتیان، از دیگر عناصر تأثیرگذار در شکل‌گیری کومیکوهای زیبای ژاپنی هستند که در ادامه بررسی می‌شوند.

گره آسانوها

برگ گیاه شاهدانه، یکی دیگر از الگوهای هندسی سنتی ژاپن است که در ساخت کومیکو مورد استفاده قرار می‌گیرد. واژه "آسا" به معنای شاهدانه و "نوها" به معنای برگ است. طرح آسانوها از زمان ۷۹۴ میلادی تاکنون برای پوشش لباس بودا در ژاپن استفاده می‌شود (تصویر ۶). این طرح جهت جلوگیری از آسیب‌های مردم از ارواح شیاطین در طراحی البسه مردم در برگزاری مراسم مذهبی ژاپن و ساخت بازشوهای داخلی و خارجی ابنیه ژاپن به‌کار گرفته می‌شود. طرح آسانوها در ژاپن به معنای قدرت و زیبایی است (King, 2016, B3: 43).

گره گوما

از زمان‌های قدیم، مردم ژاپن از شکوفه‌های صورتی گیاه کنجد لذت می‌بردند و این طرح با نام گوما در هنر گره‌چینی ژاپن مطرح شد. در افسانه‌های ژاپنی از طرح گوما جهت به ارمغان آوردن عمر طولانی، سلامتی و جوانی یاد می‌شود (تصویر ۷). امروزه این طرح در رستوران‌ها به جهت خوش‌یمن بودن، مورد استقبال فراوان قرار گرفته است (King, 2018, B4: 64).

گره کاسانه رندو

گره رندو برگرفته‌شده از گل جنتیان است. رندو در دوران هیان، مورد علاقه زنان قرار گرفت و از این طرح برای پوشش مبلمان‌ها و لباس‌ها استفاده شد. گل جنتیان یا گل سپاسی،

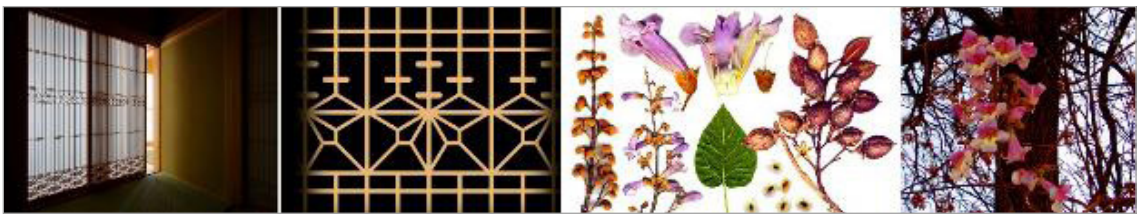

تصویر ۵. گره کیریاسا (نگارندگان)

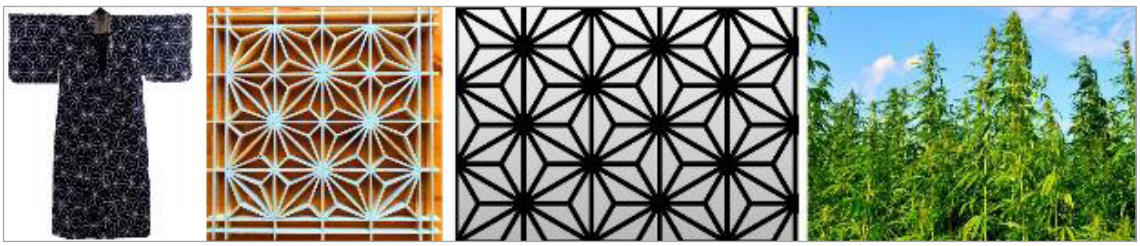

تصویر ۶. گره آسانوها (نگارندگان)

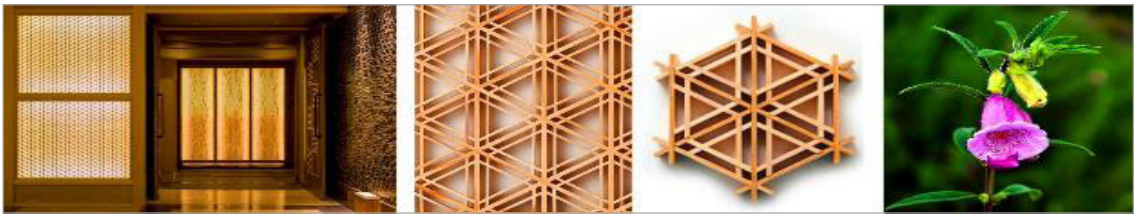

تصویر ۷. گره گوما (نگارندگان)

مظهر فضایل عشق، صداقت، عدالت و بردباری است (تصویر ۸). ریشه گل سپاسی، حاوی دارویی برای درمان بیماری گوارشی به نام ریندو است. گل بنفش به‌عنوان نمادی از طول عمر بوده و در میان سالمندان ژاپن از احترام و محبوبیت بالایی برخوردار است (Roberts, 2020: 71).

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای طرح حیوانات در هنر کومیکو

حیواناتی همچون لاک‌پشت و مارها از دیگر عناصری هستند که در فرهنگ ژاپن بسیار مورد احترام بوده و به این سبب در شکل‌گیری نقوش کومیکو مؤثر هستند.

گره سومییشی کیکو

گره سومییشی کیکو به دلیل شباهت خویش به پوسته لاک‌پشت، به این نام مطرح شده است (تصویر ۹). لاک‌پشت به دلیل عمر طولانی خویش، نماد طول عمر، ثروت و خوش‌شانسی است (King, 2018, V 5: 49).

گره نوامه

گره نوامه از اتصال مارهای جفت‌شده شکل می‌گیرد. در عصر جومون که در تاریخ ژاپن، به فاصله زمانی ۱۴۰۰۰ سال ق.م. تا ۳۰۰ ق.م. گفته می‌شود، مردم معتقد بودند که روح اجداد آنها مار است (تصویر ۱۰). گره نوامه در فرهنگ ژاپن، دارای مفهوم آرزوی سعادت برای فرزندان است (Sjolander, 2022: 37).

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای تعاملات فرهنگی البسه چینی در هنر کومیکو؛ گره شوکو

این طرح برگرفته‌شده از لباس زربافت سنتی چین است که با نام‌های چونگسام در چین و کیپاو در ماندارین شهرت داشت. در دوران باستان بر تن خانواده‌های سلطنتی بود. چونگسام از ابریشم مرغوب تهیه می‌شد و در مراسم عروسی و زیارتی توسط زنان دربار مورد استفاده قرار می‌گرفت. در ادامه، گره شوکو که نشأت‌گرفته از طرح البسه زربافت چینی است ارائه می‌شود. گره شوکو به صورت اشکال چهار و هشت ضلعی پیوسته است. عدد ۸ در کشور چین به‌عنوان عدد شانس است. ساختار شهر ممنوعه و خانه امپراتورها

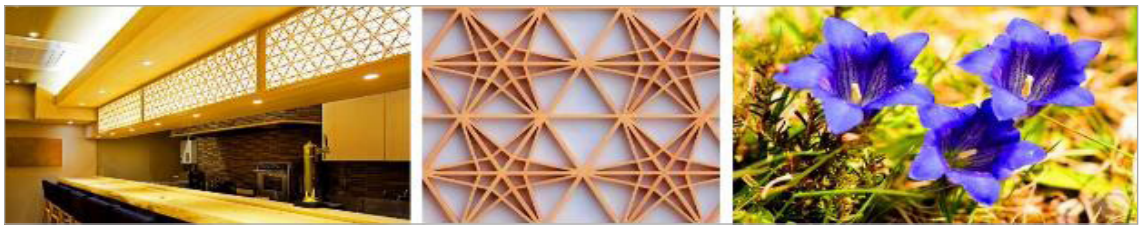

تصویر ۸. گره کاسانه رندو (نگارندگان)

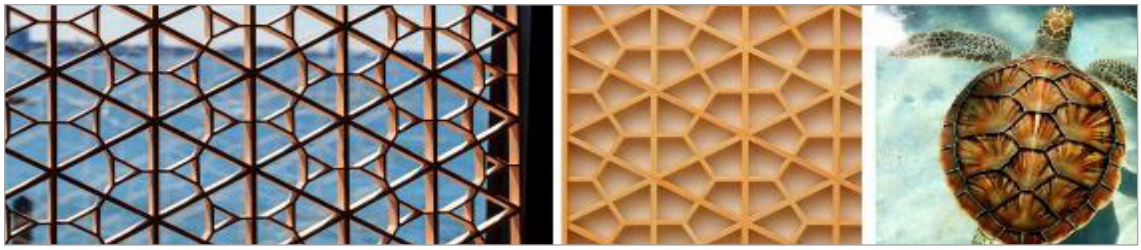

تصویر ۹. گره سومییشی کیکو (نگارندگان)

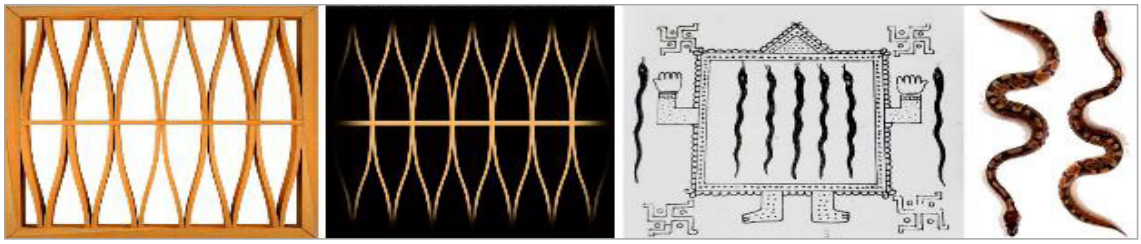

تصویر ۱۰. گره نوامه (نگارندگان)

به صورت الگوهای مشبک هشت ضلعی است (تصویر ۱۱). طرح شوکو به معنای ازدواج است و ژاپنی‌ها در طراحی تالارهای عروسی و هتل‌ها از الگوی شوکو استفاده می‌کنند (Ōdate & Olender, 2000: 80).

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای دستگاه شمارش چینی و ژاپنی در هنر کومیکو؛ گره هیشی سانوجی- کوزوشی

گره هیشی سانوجی- کوزوشی برگرفته‌شده از سیستم اعداد چینی و ژاپنی است. با سیستم سنتی چینی و ژاپنی می‌توان بدون ماشین حساب، عمل ضرب اعداد بزرگ و کوچک، تک‌رقمی و چندرقمی را به‌آسانی با ترسیم چند خط افقی و مورب انجام داد (Katz & Imhausen, 2007: 98). میله‌های افقی و عمودی "سانگیکوزوشی" یا "سانکوزوشی"، سیستم شمارشی هستند که برای محاسبات دقیق در کشورهای چین و ژاپن مورد استفاده قرار می‌گیرند. در این روش به ازای عدد اول، خطوطی افقی ترسیم می‌نمایند و به ازای عددی که در آن ضرب می‌شود، نیز به صورت مورب به آن خطوط، خط‌هایی کشیده می‌شوند. اعداد حاصل از برخورد خطوط، نشان‌دهنده پاسخ صحیح عدد ضرب‌شده هستند (تصویر ۱۲).

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای مفاهیم افسانه‌ای در هنر کومیکو؛ گره شیپو

آیین بودا از کشور هند آغاز شد و به سراسر کشورهای آسیایی همچون؛ تبت، سریلانکا، یمن، چین، مغولستان، کره و ژاپن راه یافت. آیین بودایی، یکی از ادیان اصلی جهان است و بر کردار نیک، پرهیز از کردار بد و ورزیدگی ذهنی تأکید دارد (Yü, 2020: 79). طرح گره شیپو که از لایه‌های دایره‌های هم‌اندازه تشکیل شده است، در کشور ژاپن و چین استفاده می‌شود. این طرح بیش از ۳۵۰۰ سال در مصر باستان نیز شناخته شده است. طرح شیپو، یا "هفت‌گنج"، در کتاب مقدس بودایی به معنای؛ طلا، نقره، لاجورد، مرجان، عقیق، کوارتز و صدف‌های غول‌پیکر است که اذعان می‌شود هزار سال عمر می‌کند. در فلسفه هنر ژاپن، طرح هفت‌گنج منعقدشده با آرزوهایی برای صلح ابدی، توافق و پیوندهای اجتماعی است. این الگو همچنین نشان‌دهنده این ایده است

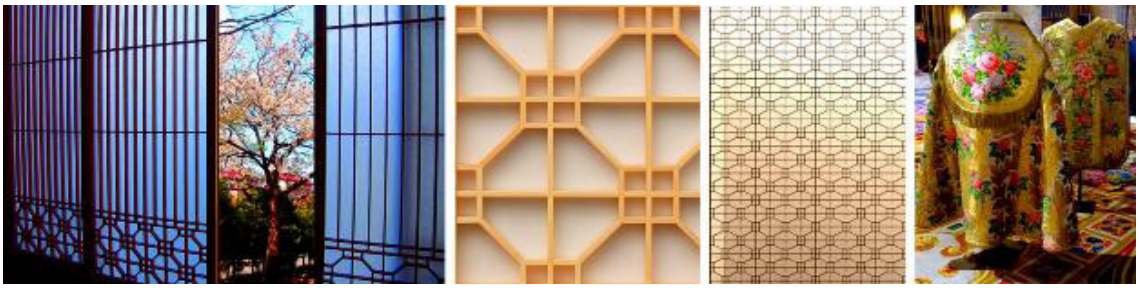

تصویر ۱۱. گره شوکو (نگارندگان)

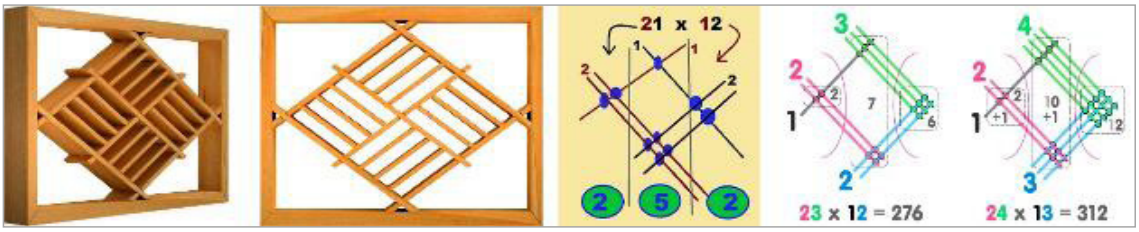

تصویر ۱۲. گره هیشی سانوجی-کوزوشی (نگارندگان)

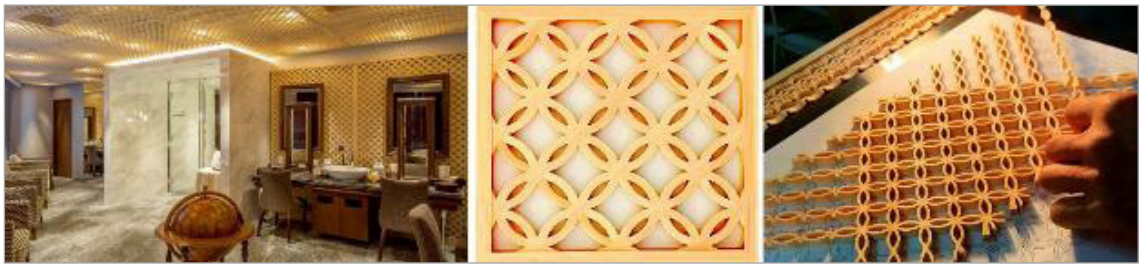

تصویر ۱۳. گره شیپو (نگارندگان)

که روابط و پیوندهای بین افراد از نظر ارزش با هفت‌گنج برابر است (تصویر ۱۳). طرح شیپو یا گنجینه به صورت حلقه‌هایی زیبا پیوندی بی‌پایان را نشان می‌دهد. این یک طرح فرخنده مظهر آرزوی خوشبختی خانوادگی و موفقیت مالی است (Arsdale et al, 2013: 68).

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای تعاملات فرهنگی هندی در هنر کومیکو؛ گره طرح خدایان هندی؛ گره مانجی سوناگی

تأثیرپذیری فرهنگی و مذهبی همچون الهه ویشنو هندی، یکی دیگر از مفاهیمی است که در شکل‌گیری هنر کومیکوی ژاپن مؤثر بوده است. ویشنو، دومین ایزد از ایزدان سه‌گانه هندو و جنبه نفوذگر و حفاظتگر خداوند است. واژه ویشنو از فعل "ویش" به معنی چیرگی و نفوذ داشتن است. ویشنو نماد نیروی آفتاب است که در سه گام از هفت ناحیه جهان می‌گذرد و کلیه اشیا را با گرد نور خویش احاطه می‌کند. گره مانجی سوناگی برگرفته‌شده از الهه ویشنو است که در ادامه مورد بررسی قرار خواهد گرفت. گره مانجی سوناگی نشان‌دهنده چرخش مو بر روی سینه خدای هندو ویشنو است. در آیین بودا، این علامت خوش‌شانسی است که در سینه بودا یافت می‌شود (تصویر ۱۴). این طرح در اندیشه ژاپنی‌ها و سایر فرهنگ‌های آسیایی خوش‌یمن است. این معنا و این تعابیر الگو را با آرزوهایی برای دفع ارواح و شادی، خوشبختی و تقدس آغشته می‌کنند (Hasluck, 2012: 53).

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای البسه سنتی ژاپن در هنر کومیکو

کیمونو، لباس سنتی ژاپن و برگرفته از البسه چینی است. واژه "کیمونو" در زبان ژاپنی به معنای پوشاک، جامه، تن‌پوش، لباس و چیزهای پوشیدنی بوده و از اشکال متنوعی برخوردار است (Jackson, 2020: 36). گره ماسو سوناگی و سایاگاتا برگرفته‌شده از البسه سنتی ژاپن هستند که در ادامه به آنها پرداخته خواهد شد.

گره ماسو سوناگی

الگوی ماسو سوناگی از طریق تلفیقی از اشکال مکعب‌گونه است که شباهت فراوانی به هشتک دارند و استعاره‌ای از مفهوم خوب بودن هستند. این الگو از دوره ادو تا دوره میجی و تایشو ژاپن در مواردی مانند لباس مردان جوان استفاده می‌شد (تصویر ۱۵). طرح ماسو سوناگی به معنای روابط خوب میان مردم است (King, 2018, V 6: 69).

گره سایاگاتا

طرح سایاگاتا، طرح وارداتی پارچه‌های ابریشمی از کشور چین به کشور ژاپن از سلسله مینگ است (تصویر ۱۶). طرح سایاگاتا در فرهنگ ژاپن به معنای تداوم ناگسستنی و یا تغییر ناچیز است که دارای مفاهیم آرزوی رفاه و طول عمر خانواده است (King, 2020, V 7: 52).

تصویر ۱۴. گره مانجی سوناگی (نگارندگان)

تصویر ۱۵. گره ماسو سوناگی (نگارندگان)

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای عناصر معماری، زندگی و طبیعت در هنر کومیکو

مفهوم طبیعت‌پرستی در فرهنگ ژاپن ریشه‌ای بسیار طولانی همچون ادیان ذن، شینتو و بودا دارد. ذن، یکی از ادیانی است که به مفاهیم کلی طبیعت؛ آسمان و زمین که شامل کوه‌ها، آب‌ها، حیوانات و گیاهان است توجه خاصی دارد (Keane, 2022: 43). شینتو، نام مذهب بومی کشور ژاپن و برگرفته‌شده از لغت چینی شن+ تائو به معانی طریق خدایان است. این دین مجموعه‌ای از اعتقادات باستانی مردمان ژاپن است که به پرستش ارواح، الهه، نفوس، امپراتور، برخی درختان و گیاهان، صخره‌ها، طبیعت و حیواناتی چون؛ مار، شیر، گرگ، کلاغ، روباه و خرس اعتقاد دارد. همان‌گونه که اشاره شد، مردم ژاپن به ارواح و مفاهیم طبیعت توجه خاصی دارند و به این سبب، از عناصری همچون؛ سبدهای بامبو، حصار، چاه آب، آب و دریا در هنر کومیکو برای احترام به طبیعت و محافظت از آسیب‌های شیاطین در زندگی خویش بهره گرفته‌اند.

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای سبد بامبو در هنر کومیکو؛ گره کاگومه

طرح کاگومه الهام‌گرفته‌شده از الگوی سبدهای شش ضلعی بامبو است. اعتقاد بر این است که طرح کاگومه از افراد در برابر شر محافظت می‌کند و این نکته نشان‌دهنده چرایی نصب سبدهای بامبو بر ورودی‌های منازل ژاپن است. نقوش کاگومه بر روی فانوس‌های سنگی ژاپن قرار گرفته و در اطراف زیارتگاه ایسه نیز نقش بسته‌اند (تصویر ۱۷). این طرح اغلب برای دور کردن شر استفاده می‌شود؛ زیرا رابطه بین نور خورشید و سایه، نور و تاریکی را بیان می‌کند (King, 2020, V 8: 48).

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای حصار و چاه آب در هنر کومیکو؛ گره ایزوتسو وری بشی

طرح ایزوتسو الهام‌گرفته‌شده از حصار مربعی اطراف چاه آب است، آب که برای زندگی ضروری است؛ این نقش به معنای محافظت از زندگی روزمره انسان است (تصویر ۱۸). همچنین

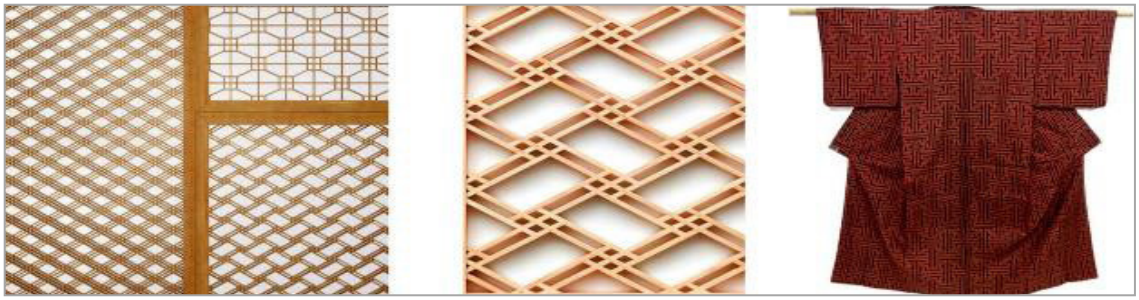

تصویر ۱۶. گره ساياگاتا (نگارندگان)

تصویر ۱۷. گره کاگومه (نگارندگان)

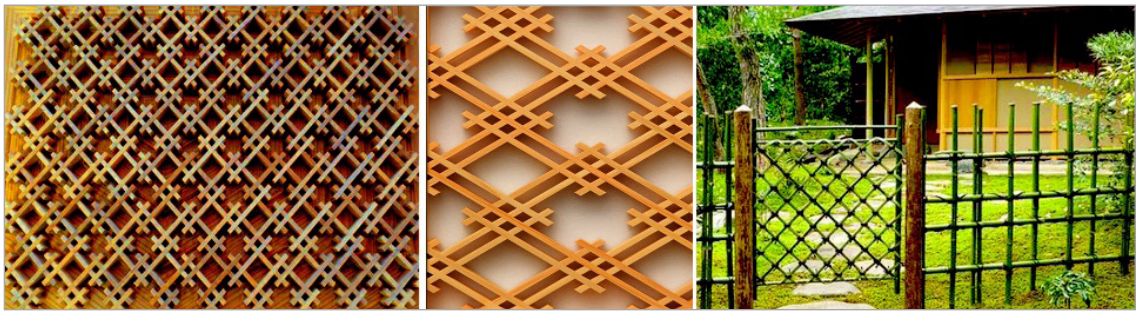

تصویر ۱۸. گره ایزوتسو وری بشی (نگارندگان)

از این طرح به معنای چشمه سکه یاد می‌شده و به معنای افزایش و رونق مالی بوده است (Ibid, V 9: 52).

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای طرح آب در هنر کومیکو؛ گره‌سوتسوئیزوتسو

سوتسوئیزوتسو، الگوهای مربوط به آب که برای زندگی ضروری است (تصویر ۱۹)؛ از دیرباز بخشی از طراحی‌های آرایه‌های تزئیناتی معابد و ابنیه مسکونی ژاپنی‌ها بوده است (King, 2020, V 10: 49).

اشکال شکل‌گرفته بر مبنای طرح دریا در هنر کومیکو؛ گره‌سیبیکاهیا

این الگوی فرخنده نشان‌دهنده امواج ملایم دریا است که به هر جهتی امتداد دارند و به ساحل می‌رسند. گره "سیبیکاهیا" نماد امید به زندگی صلح‌آمیز است که برای همیشه ادامه دارد. نام سیبیکاهیا از نام آهنگ و رقص درباری ژاپنی که در داستان جنجی آمده، برگرفته شده است. این طرح با لایه‌بندی اشکال نیم‌دایره خویش، بیانگر بی‌نهایت و نمادی برای طول عمر و شادی است (Ibid, V 11: 67) (تصویر ۲۰).

در ادامه، مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری گره‌چینی کومیکوی ژاپن در قالب جدول ۱ ارائه شده‌اند.

هنر گره‌چینی در معماری ماسوله (ایران)

ماسوله واقع در جنوب غربی استان گیلان و دارای وسعتی بالغ بر ۱۰۰ هکتار با آب و هوایی معتدل و مرطوب است. معماری ماسوله برون‌گرا بوده و مصالح بومی در ساخت ابنیه به‌کار گرفته شده‌اند. در پی‌سازی ابنیه، از سنگ‌های کوهستانی، در ساخت دیوارهای طبقات نخست، از سنگ‌های لاشه، برای ساخت دیوارهای طبقات بالاتر، از خشت خام و پخته و برای احداث کلاف دیوارها و تیرچه‌ها، از چوب درختان بلوط، مازو و راش استفاده شده است. مصالح بام، ترکیبی از گیاه محلی سرخس، گل رس محلی، شن، پوکه‌های معدنی و نمک است. کاشت گیاهان زینتی همچون شمعدانی‌ها در سیمای ماسوله، امری رایج است و از ویژگی‌های مهم معماری ماسوله محسوب می‌شود. گره‌چینی، میراث جاودانه‌ای است که بالغ بر ۶۰۰۰ سال در معماری ایران قدمت دارد (شفایی، ۱۳۸۰، ج۱: ۲). هنر گره‌چینی، نوعی هنر تزئینی است که در کاشی‌کاری، آینه‌کاری، گچبری، درودگری، آهنگری و ... کاربرد دارد (همان، ج۲: ۲). قدمت به‌کارگیری هنر گره‌چینی در ماسوله، به دوره ایلخانان بازمی‌گردد و پس از آن تاکنون، گره‌چینی در تمامی ابنیه محلات ماسوله به‌کار گرفته شده است. در ادامه، عمده‌ترین عوامل مؤثر در شکل‌گیری هنر گره‌چینی ماسوله تفسیر و ارائه می‌شوند.

عوامل مؤثر در شکل‌گیری هنر گره‌چینی ماسوله

به‌طور کلی، چهار مفهوم کلی؛ اجرام آسمانی، نمادها اسما و اعداد مقدس، اشکال هندسی و اشکال غیربومی در شکل‌گیری گره‌چینی‌های شهر تاریخی ماسوله مؤثر بوده‌اند. در ادامه، به بررسی هر یک از عناصر پرداخته خواهد شد.

گره‌چینی اجرام آسمانی

این‌گونه از طرح‌های هندسی غالباً به دلیل ساختار هندسی خویش که شباهت بسیاری با طرح "شمسه"، ستاره و یا تلفیقی از اجرام آسمانی و اعداد و تلفیقی از اجرام آسمانی و اشکال هندسی دارند، به‌عنوان اجرام آسمانی نامیده می‌شوند. طرح شمسه یا خورشید، ستاره، تلفیق

تصویر ۱۹. گره سوتسوئیزوتسو (نگارندگان)

تصویر ۲۰. گره سیبیکاهیا (نگارندگان)

آسمانی و اعداد و تلفیق اجرام آسمانی و اشکال هندسی، غالب‌ترین مفاهیمی هستند که در شکل‌گیری طرح‌های هندسی گره‌چینی مؤثر بوده‌اند.

گره‌چینی شمسه

شمسه و ستارگان، از زیباترین اشکال هندسی هستند که جهت بیان مفاهیم اسلامی و عرفانی در هنر اسلامی به‌کار گرفته شده‌اند. نور و اجرام آسمانی در هنرهای اسلامی، نمادی از خداوند هستند. شمسه در هنر اسلامی، نمادی از وحدت، تمثیلی از پیامبر (ص)، بیانگر مفهوم کثرت در وحدت و وحدت در کثرت است (حسینی، ۱۳۹۰: ۱۰ و ۱۱). در ادامه، طرح شمسه به‌کار گرفته‌شده در شهر تاریخی ماسوله ارائه می‌شود (تصویر ۲۱).

گره‌چینی ستاره

طرح گره‌چینی "هشت چهارلنگه در زمینه مربع" و گره "چهارلنگه در زمینه مربع‌مستطیل"، از دیگر نقوش پرتکراری هستند که دارای ساختار هندسی ستاره چهارپر هستند و در اغلب زمینه‌های مربع و مستطیلی به‌کار گرفته شده‌اند. همان‌گونه که اشاره شد، نقوش ستارگان، مظهری از خداوند در شب ایمان هستند تا مؤمنان را از شر تمام موانعی که بر سر راه رسیدن به خداوند است حفظ گردانند. مربع شکلی ایستا و باثبات است و مصداق صوری عدد چهار از کامل‌ترین ارقام است؛ عدد کمال الهی و تکمیل تجلی است. مربع در هنر و معماری اسلامی، مظهر زمین است. در واقع، طرح گره "هشت چهارلنگه در زمینه مربع"، نمادی از گردش زمین و عالم خاکی حول ستاره‌ای است که مظهر نور الهی است (تصویر ۲۲).

جدول ۱. بررسی عوامل مؤثر در شکل‌گیری هنر کومیکوی ژاپن

گیاهان		حیوانات		تعاملات فرهنگی						البسه سنتی	عناصر معماری و زندگی		عناصر طبیعت	
درخت	گل	لاک‌پشت	مار	چین				هند		هشتک	سبد بامبو	حصار و چاه	آب	دریا
گره ساکورا- اومه- کیریاسا	آسانوها- گوما- کاسانه رندو	گره سومیشی کیکو	گره نوامه	لباس	دستگاه شمارش	افسانه		خدایان		گره ماسو سوناگی	گره کاگومه	گره ایزوتسو وری بشی	گره سوتسوئیزوتسو	گره سیکاهیا
				البسه زربافت	گره هیشی سانوجی- کوزوشی	هفت گنج		خدای ویشنو						
				گره شوکو- گره سایاگاتا		گره شیپو		گره مانجی سوناگی						

(نگارندگان)

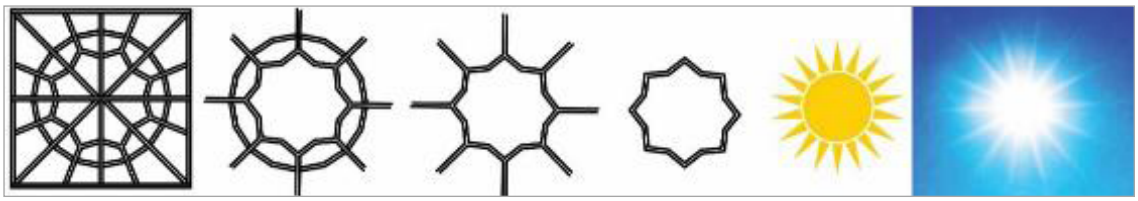

تصویر ۲۱. نحوه شکل‌گیری نمادین الگوی گره‌چینی شمسه هشت مربع ماسوله (نگارندگان)

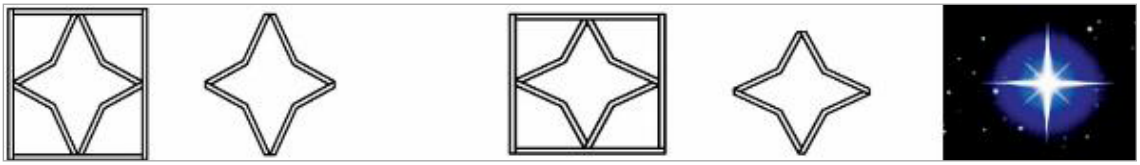

تصویر ۲۲. نحوه شکل‌گیری الگوی گره‌چینی هشت چهارلنگه در زمینه مربع و گره چهارلنگه در زمینه مربع‌مستطیل ماسوله (نگارندگان)

گره‌چینی تلفیق اجرام آسمانی و اعداد

یکی دیگر از عوامل مؤثر در شکل‌گیری الگوهای گره‌چینی ماسوله، تلفیق اشکال و اجرام آسمانی همچون شمسه و ستارگان و اعداد مقدس است که در هنر اسلامی بسیار مورد استفاده قرار گرفته است. گره‌چینی "شمسه هفت تلفیقی" از نماد شمسه دارای مفهومی از نور الهی و عدد هفت در مفاهیم اسلامی به معنای آگاهی، ایمان و توکل بر خداوند است. هفت سبع (به معنای قرآن کریم)، آفرینش هفت آسمان، هفت زمین (طلاق: ۱۲)، هفت در دوزخ (حجر: ۴۴)، هفت دور طواف خانه خداوند، سبع المثانی قرآن (نام سوره حمد است به دلیل دارا بودن هفت آیه)، هفت خوابندِ اصحاب کهف (کهف: ۲۶-۹) و ... نشان‌دهنده اهمیت و تقدس عدد هفت است. غالباً گره‌چینی شمسه هفت در بالاترین بخش کتیبه بازشوها قرار می‌گیرد که یادآور مفهوم طلوع خورشید است (تصویر ۲۳).

گره‌چینی تلفیق اجرام آسمانی و اشکال هندسی

تلفیق اجرام آسمانی و اشکال هندسی، یکی دیگر از مفاهیم مؤثر در شکل‌گیری گره‌چینی‌های ماسوله است. در این گونه غالباً طرح شمسه با اشکال هندسی همچون؛ مربع، مستطیل و دایره تلفیق می‌شود. طرح "شمسه لوزی"، یکی از طرح‌های زیبا از این گونه است؛ در این طرح که شمسه با مفهوم خورشید عالم‌تاب و خداوند است در مرکز قرار گرفته و طرح لوزی که نمادی از زمین و زندگی است، حول محور نور الهی قرار گرفته و موجب شکل‌گیری طرح شمسه لوزی شده است (تصویر ۲۴).

گره‌چینی نمادها، اسما و اعداد مقدس

این‌گونه از طرح‌های هندسی غالباً به دلیل دارا بودن بار معنایی و مذهبی خویش، در بناهای مذهبی مورد استفاده قرار گرفته‌اند و به‌طور کلی، در چهار سطح؛ نمادهای مقدس، اسمای مقدس، اعداد مقدس و تلفیقی از اعداد مقدس و نمادها دسته‌بندی می‌شوند.

گره‌چینی اسمای مقدس

گره‌های "پیلی" متشکل از درهم‌تنیدگی زیبای اسمای مبارک پیامبر اسلام (ص) و امام علی (ع) هستند. غالباً گره‌های پیلی در ابنیه مذهبی که نشأت‌گرفته از روح مکان هستند، به‌کار گرفته می‌شوند. مسجد قنبرآباد، دارای زیباترین گره "پیلی" در شهر تاریخی ماسوله است که از درآمیختن تکرار نام مبارک حضرت علی (ع) شکل گرفته است (تصویر ۲۵).

گره‌چینی اعداد مقدس

در هنر اسلامی اعداد صرفاً بیان‌کننده ساختارهای کالبدی نیستند، در واقع اعداد دارای معانی معنوی هستند که سعی در تبیین سیر و چگونگی رساندن عالم خاکی به عالم نورانی دارند. عدد چهار در ادیان متفاوت دارای مفاهیم مقدسی است؛ خلقت جسمانی انسان از چهار عنصر است، چهار قل (سوره کافرون، اخلاص، فلق و ناس) دارای خواص چشم‌نظر،

تصویر ۲۳. نحوه شکل‌گیری الگوی گره‌چینی شمسه هفت ماسوله (نگارندگان)

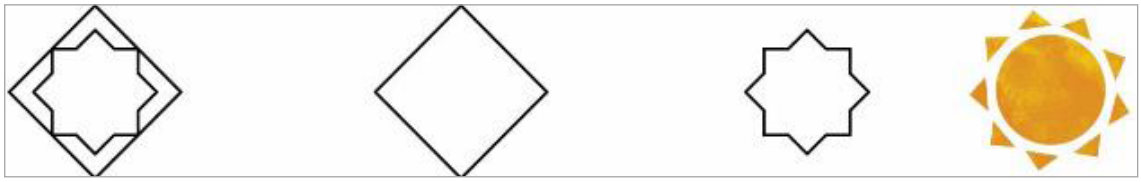

تصویر ۲۴. نحوه شکل‌گیری الگوی گره‌چینی شمسه لوزی ماسوله (نگارندگان)

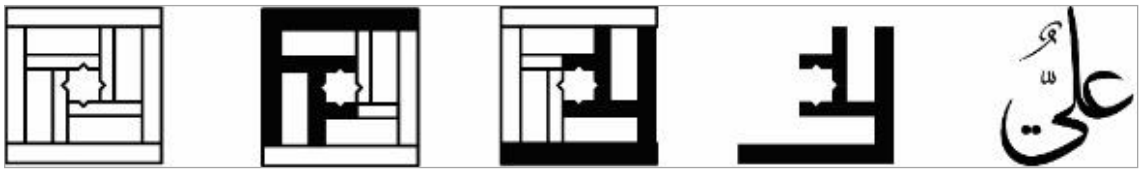

تصویر ۲۵. نحوه شکل‌گیری الگوی گره‌چینی پیلی ماسوله (نگارندگان)

سحر و افزایش رزق و روزی است. گره‌چینی "چهار قُل" برگرفته از عناصر چهارگانه آب، باد، خاک، آتش و همچنین تسبیحات اربعه «سُبْحَانَ اللّهِ، وَالْحَمْدُ لِلّهِ، وَلا إِلَهَ إِلا اللّهُ، وَاللّهُ أَكْبَرُ» است (تصویر ۲۶).

گره‌چینی تلفیق اعداد مقدس و نمادها

تلفیق اعداد مقدس و نماد، یکی دیگر از عوامل مهم در شکل‌گیری گره‌چینی‌های شهر تاریخی ماسوله است. گره "چهار قُل جِناغی" برگرفته‌شده از ۲ بخش؛ گره "چهار قُل" که نمادی از عناصر چهارگانه مقدس است و طرح جِناغ که به معنای وفای به عهد، آشنا شدن با دوستان صالح، دست‌یابی به آرزوهای قلبی و عاشقانه است (تصویر ۲۷).

گره‌چینی اشکال هندسی

این‌گونه از اشکال هندسی غالباً دارای طرح‌هایی آزادانه هستند و به معماران و سازندگان، قابلیت خلق آثار متنوع و جدیدتری را می‌دهند و در مجموع، اشکال هندسی دارای سطوح متنوعی همچون؛ اشکال هندسی پایه، تلفیق اشکال هندسی و گیاهی، تلفیق اعداد و اشکال هندسی، تلفیق اعداد و عناصر زینتی هستند.

گره‌چینی اشکال هندسی پایه

گره "مربع لوزی" از جمله طرح‌های نوظهور در شهر تاریخی ماسوله است که در ابنیه مسکونی و تجاری مورد استفاده قرار گرفته است. ساختار هندسی گره‌چینی، تلفیقی از مربع و لوزی است. مربع، شکلی پُر راز و رمز و ثبات‌گرا است که بیش از هر شکل دیگر در نمادها به‌کار گرفته شده است. بر طبق نظر فیثاغورس، مربع نماینده وحدت گونه‌ها و نشان‌دهنده برابری یک چیز با خود به‌نحوی نامتناهی است و مربع، نمادی است از عدالت قانونی که همه را به یک چشم می‌نگرد. نقش لوزی در هنر اسلامی، جهت دفع چشم‌نظر بوده است. در واقع تلفیق مربع و لوزی، نمادی از پایایی، عدالت و پرهیز از چشم‌نظر است (تصویر ۲۸).

گره‌چینی تلفیق اشکال هندسی و گیاهی

گره "مربع لوزی حصیری"، گونه‌ای است که از تلفیق اشکال هندسی؛ مربع، لوزی و طرح گیاهی حصیر شکل گرفته است. همان‌گونه که اشاره شد، مربع و لوزی نمادی از زمین هستند و اما چشم‌نظر در این‌گونه گره‌چینی به صورت طرح حصیر بافته‌شده ایجاد می‌شود. حصیربافی از جمله صنایع دستی و قدیمی استان گیلان است که در هنر گره‌چینی ماسوله نیز به‌کار گرفته شده است (تصویر ۲۹).

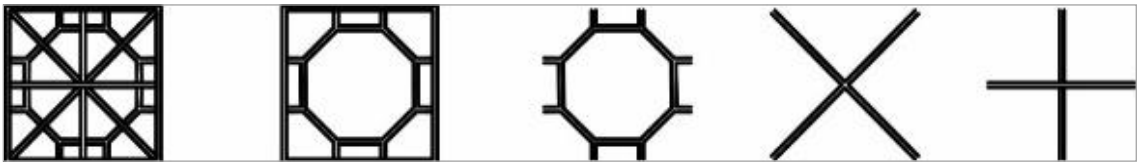

تصویر ۲۶. نحوه شکل‌گیری الگوی گره‌چینی چهار قل ماسوله (نگارندگان)

تصویر ۲۷. نحوه شکل‌گیری الگوی گره‌چینی گره چهار قل جناغی ماسوله (نگارندگان)

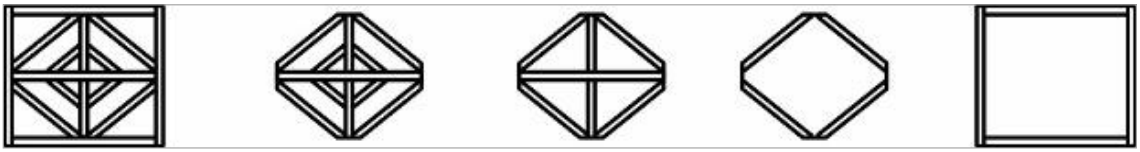

تصویر ۲۸. نحوه شکل‌گیری الگوی گره‌چینی گره مربع لوزی ماسوله (نگارندگان)

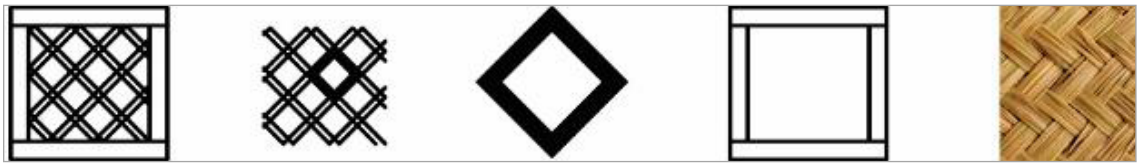

تصویر ۲۹. نحوه شکل‌گیری الگوی گره‌چینی گره مربع لوزی حصیری ماسوله (نگارندگان)

گره‌چینی تلفیق اعداد و اشکال هندسی

ساختارهای شکل‌دهنده گره "هشت چهارلنگه در زمینه مربع"، عدد هشت، عدد چهار، ستاره چهارپر و مربع هستند. عدد هشت، رمز عبور از عالم برون به عالم درون و گذر از عالم محسوس به عالم معقول است. عدد هشت به‌عنوان نماد بهشت، عدد باززایی، رستاخیز، سعادت و همچنین باور بر آن است که انسان در هشتمین روز از رحمت ایزدی آفریده شد و او پس از هفت روز روزه‌داری و توبه در روز هشتم، به فراوانی و تجدید حیات دست یافته است (شادمان، ۱۳۹۸: ۶۵). در باورهای اسلامی، "شمار حاملان عرش الهی ۸ عدد است" «وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ" (حاقه: ۶۹، ۱۷). علما در علوم مختلف، عدد چهار را عدد مقدس و کامل می‌دانند؛ افلاطون، اساس دنیا را در حقیقت عدد چهار و آن را عدد الهی می‌داند. عدد چهار، نماد کوچک‌شده جهان مادی، اشاره‌کننده چهار جهت اصلی، چهار عنصر، چهار طبع، چهار فصل، چهار کتاب مقدس (تورات، انجیل، زبور، قرآن)، مراحل چهارگانه لاهوت (انسان از ناسوت و از طریق ملکوت و جبروت به لاهوت سیر می‌کند)، انسان جهت رسیدن به معرفت الله، چهار مرحله (شریعت، طریقت، حقیقت، معرفت) را طی می‌نماید. ستاره چهارپر به معنای نور الهی، پیامبر اسلام (ص)، نور خورشید بخشاینده زندگی، نماد قدرت، مذهبی و سیاسی است (کشتگر، ۱۳۹۱: ۷۱). "مربع"، یکی از اشکال هندسی است و به‌عنوان یکی از مهم‌ترین صورت‌های رمزی شناخته شده است. مربع شکلی است ایستا و باثبات و با اضلاع و زوایای برابر خود، احساسی از سکون، استحکام، حصار، کمال و استقرار را برمی‌انگیزد. مربع در حد چهار، یکی از ایستاترین شکل‌ها و نماینده منسجم‌ترین و باثبات‌ترین جنبه خلقت است (تصویر ۳۰).

گره‌چینی تلفیق اعداد و عناصر زینتی

گره "شش دوازده الماس‌تراش" ماسوله بر مبنای دو عدد؛ ۶، ۱۲ و طرح هندسی الماس شکل گرفته است. در ادامه، مفاهیم هر یک از ساختارهای تشکیل‌دهنده گره "شش دوازده الماس‌تراش" تشریح می‌شوند (تصویر ۳۱).

گره‌چینی اشکال غیربومی

همان‌گونه که اشاره شد، در ۱۱ قرن گذشته گروه‌هایی از مردم سایر استان‌ها همچون؛ خراسان، اردبیل، کردستان و زنجان به ماسوله مهاجرت نموده‌اند. در واقع، وجود فراوانی و گوناگونی تعاملات فرهنگی و هنری موجب شکل‌گیری معماری و هنر شهر تاریخی ماسوله شده است. گره‌های

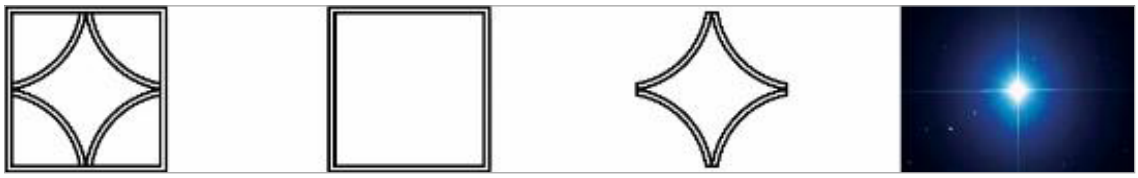

تصویر ۳۰. نحوه شکل‌گیری الگوی گره‌چینی گره هشت چهارلنگه در زمینه مربع ماسوله (نگارندگان)

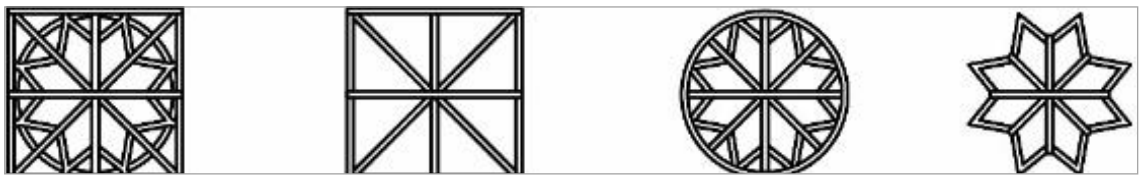

تصویر ۳۱. نحوه شکل‌گیری الگوی گره‌چینی گره «شش دوازده الماس‌تراش» ماسوله (نگارندگان)

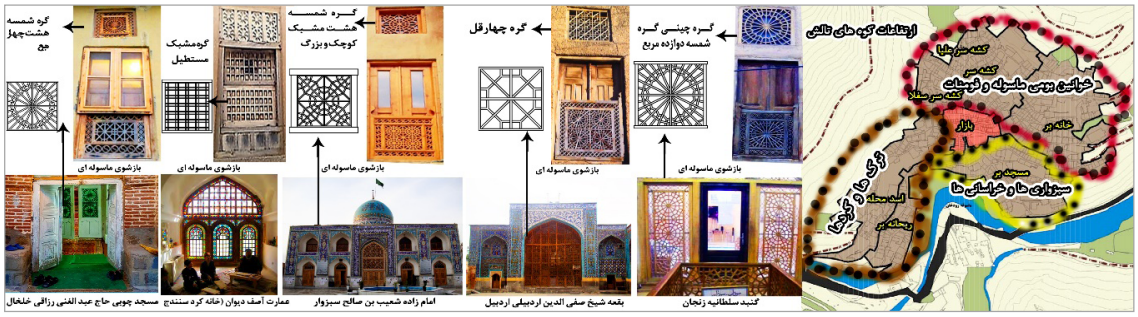

تصویر ۳۲. نحوه شکل‌گیری و تأثیرپذیری الگوهای گره‌چینی تزئینات معماری شهر تاریخی ماسوله از استان‌های زنجان، اردبیل، سبزوار- خراسان رضوی، سنندج- کردستان، خلخال- اردبیل (نگارندگان)

"شمسه دوازده مربع"، "چهار قل"، "پیلی"، "شمسه هشت مشبک کوچک و بزرگ"، "مشبک مستطیل"، "شمسه هشت چهار مربع" و ... از گونه‌های تأثیرپذیرفته از مهاجرت سایر اقوام به ماسوله هستند (تصویر ۳۲).

در جدول ۲، مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری تزئینات گره‌چینی ماسوله ارائه شده‌اند.

عوامل مؤثر در خلق گونه‌های قوارِه‌بُری ماسوله

به‌کارگیری نقوش اسلیمی در گره‌چینی در و پنجره را قواره‌بری می‌گویند. شش عامل؛ نمادهای مقدس، اشکال حیوانی، اشکال گیاهی، اشکال انسانی، اشکال هندسی و اشکال غیربومی در شکل‌گیری قواره‌بری‌های شهر تاریخی ماسوله مؤثر بوده‌اند که در ادامه، هر یک از عوامل مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

قوارِه‌بُری نمادهای مقدس

قوارِه‌بُری "چلیپا" در ایران باستان با نام گردونه مهر و نشانی از چهار عنصر اصلی؛ آب، باد، خاک و آتش بوده است. چلیپا در ادیان متعددی مظهر؛ دوستی، خورشید، الهه آب، باروری، پرواز، زندگی، نشان مذهبی، روشنایی، نیروی الهی و ... است (کشتگر، ۱۳۹۱: ۷۱-۶۳). قواره‌بری "چلیپا" غالباً در ابنیه مذهبی همچون امامزاده عون ابن علی (ع) ماسوله به‌کار گرفته شده است (تصویر ۳۳).

قوارِه‌بُری اشکال حیوانی

انسان در مسیر خلق آثار هنری خویش هموار تحت تأثیر عوامل پیرامونی خویش قرار گرفته است؛ حیوانات از جمله موضوعاتی هستند که در زندگی انسان در رفع نیازهای امرار معاش و در جهت نشان دادن حالات در آثار هنری به‌کار گرفته شده‌اند (جانبازی، ۱۳۹۴: ۴۹). اشکال هندسی دارای سه گونه؛ پرندگان، آبزیان و شیر هستند. طرح پرندگان برگرفته از طرح قو و طرح آبزیان برگرفته از نقش فلس ماهی است. مفهوم به‌کارگیری ماهی در هنر به معنای حاصلخیزی، باروری، دست‌یابی انسان به تعالی، ایمان، واکاوی و دست‌یابی به خویشتن خویش، بازگشت به ناخودآگاه، حیات مجدد، روح و جان، انسان کامل، دگردیسی و نوزایی است. نماد قو اشاره به معنویت درونی، خلوص روح و معصومیت است و همچنین می‌تواند منسوب به وفاداری نسبت به همسر و

جدول ۲. عوامل مؤثر در شکل‌گیری تزئینات گره‌چینی ماسوله

اجرام آسمانی			نماد، اسما و اعداد مقدس			اشکال هندسی				اشکال غیربومی
شمسه	ستاره	تلفیق اجرام آسمانی و اعداد	تلفیق اجرام آسمانی و اشکال هندسی	اسمای مقدس	اعداد مقدس	تلفیق اعداد مقدس و نمادها	اشکال هندسی پایه	تلفیق اشکال هندسی و گیاهی	تلفیق اعداد و اشکال هندسی	تلفیق اعداد و عناصر زینتی	اشکال و طرح‌های غیربومی
گره شمسه هشت مربع	گره چهارلنگه در زمینه مربع مستطیل	گره شمسه هفت	گره شمسه لوزی	گره پیلی	گره چهار قل	گره چهار قل جناغی	گره مربع لوزی	گره مربع لوزی حصیری	گره هشت چهارلنگه، در زمینه مربع	گره شش دوازده الماس‌تراش	گره شمسه هشت چهار مربع

(نگارندگان)

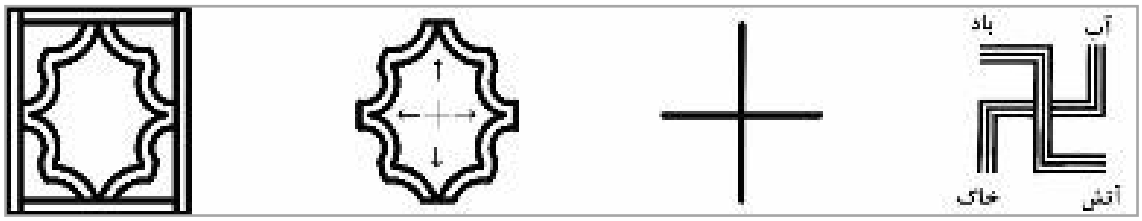

تصویر ۳۳. نحوه شکل‌گیری الگوی قواره‌بری چلیپا ماسوله (نگارندگان)

خانواده باشد. قو نشانه راستی و درستی، ظرافت، وقار و بیانگر بیداری معنوی و نشانه مرگ قریب‌الوقوع است (McElroy, 2021: 128). طرح شیر، نماد اقتدار، شکست‌ناپذیری، تکاپوی شاهانه، جلال خداوندی و رمز خداوند است که به فرشتگان داده شده است؛ نمادی است از خورشید، شوکت و در دین مبین اسلام سمبلی است از اسد که لقب حضرت علی (ع) است (دادور، ۱۳۹۰: ۱۷). قواره‌بری "طرح شیر نشان" بر درب امامزاده عون ابن علی (ع) به‌کار گرفته شده است (تصویر ۳۴).

قوارِه‌بُری اشکال گیاهی

اشکال گیاهی ماسوله متشکل از چهار گونه؛ طرح گُل، درختان، تلفیقی از طرح گُل و درختان و اشکال گیاهان اسطوره‌ای هستند (تصویر ۳۵). طرح گُل‌ها غالباً به صورت گُل‌های لاله و هشت‌پَر و گُل دوازده‌پر است. گل لاله نمادی از چهره گلگون معشوق، نمادی از خون شهیدان و گل هشت‌پر، نمادی از گل نیلوفر آبی هشت‌پر است. در باورهای اساطیری، هشت گلبرگ نیلوفر آبی نشانه‌ای از هشت جهت وجود هستی، باروری، کامیابی، قدرت حاصلخیزی زمین، صلح جهانی، زیبایی، تندرستی، مظهر عشق، ریاضت و عبادت، روشنایی و خورشید است. طرح درختان، تزئینات به صورت سرو نشان هستند. درخت سرو، نمادی از نامیرایی، مردان بزرگ، جاودانگی، عظمت، نیکی، آزادی و آزادگی است (آل ابراهیم دهکردی، ۱۳۹۵: ۱۰۵). گیاهان اسطوره‌ای، از دیگر اشکال گیاهی پرتکرار در ابنیه ماسوله هستند؛ طرح "بُته‌جِقه"، نقش "سرو خمیده" (نشانه فروتنی) که نشانه ایران و ایرانیان است. "بُته‌جُقِه"، نمادی از فروتنی ایرانیان، چهار فصل، چهار طبع و ... است که غالباً آن را به شکل میوه، درخت کاج، بادام، خمیدگی سرو، قطره باران و ... می‌دانند (روهینا و احمدپناه، ۱۳۹۷: ۲۶).

قوارِه‌بُری اشکال هندسی

این‌گونه از طرح‌ها به صورت اشکال هندسی پایه و تلفیقی اشکال هندسی پایه تشکیل می‌شوند. اشکال هندسی پایه غالباً از طرح نیم‌دایره و در بخش تلفیقی، از تلفیق و درهم‌آمیختگی اشکال دایره‌ای شکل گرفته‌اند. شکل دایره، نمادی از جاودانگی، مفهوم بی‌نهایت، سلسله مراتب وجود، زمان، آسمان، نمادی از جهان معنوی، نادیدنی و متعالی، لطافت، نرمی، سیالیت، تکرار، درون‌گرایی، آرامش روحانی، پاکی و صمیمیت است. به‌کارگیری دایره، بیضی و حلقه‌های دایره‌ای‌شکل در هنر، نمایانگر اتحاد، دوستی و عشق، همکاری و تعامل و یادآور پایداری هستند (تصویر ۳۶).

قوارِه‌بُری اشکال غیربومی قواره‌بری هشت چهارلنگه، تخمدار در زمینه مربع‌مستطیل

همان‌گونه که در بخش‌های پیشین اشاره شد، سرمنشأ شکل‌گیری برخی از طرح‌های قواره‌بری چون؛ طرح "گُل نو در زمینه مربع"، "قواره‌بَند رومی"، "طرح شیر"، "چَلیپا"، "بُته‌جُقه"، "خورشید"، "قواره‌بری هشت چهارلنگه تخمدار در زمینه مربع‌مستطیل"، از جمله طرح‌هایی هستند که از مناطق مختلف همچون؛ زنجان، اردبیل، خلخال، مشهد، سنندج، سبزوار، تالش، فومنات و سراسر استان گیلان به شهر تاریخی ماسوله آورده شده‌اند (تصویر ۳۷).

تصویر ۳۴. نحوه شکل‌گیری الگوی قواره‌بری نقش فلس ماهی، طرح قو و شیر ماسوله (نگارندگان)

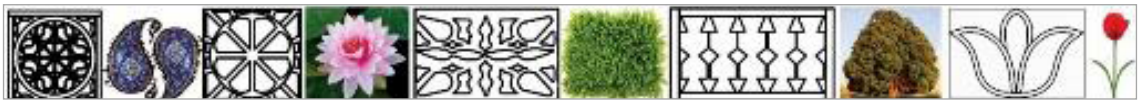

تصویر ۳۵. نحوه شکل‌گیری الگوهای قواره‌بری؛ گل لاله، سرو نشان، شاخ و برگ، گل هشت‌پر و بته‌جقه ماسوله (نگارندگان)

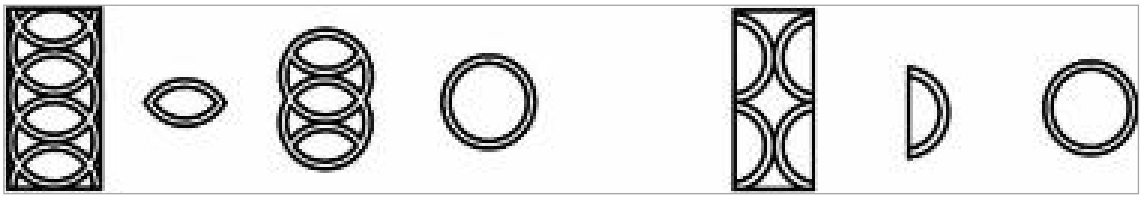

تصویر ۳۶. نحوه شکل‌گیری الگوهای قواره‌بری‌نیم‌دایره، دایره و بیضی ماسوله (نگارندگان)

در جدول ۳، مهم‌ترین عوامل شکل‌گیری تزئینات قواره‌بری ماسوله ارائه شده‌اند.

شباهت‌ها و تفاوت‌های هنر گره کومیکوی ژاپن و هنر گره‌چینی ماسوله ایران

در ادامه، تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود در هنر کومیکوی ژاپن و گره‌چینی ماسوله در قالب جداول ۴ و ۵ ارائه می‌شوند.

تفاوت‌های هنر کومیکو و گره‌چینی

- ابعاد: ساختار هندسی کومیکوها بسیار ریزنقش‌تر از گره‌چینی‌های ماسوله است (تصاویر ۳۸ و ۳۹).
- تنوع مصالح به‌کارگرفته‌شده: نوع چوب به‌کاررفته در کومیکوها از سرو معمولی و سرو ژاپنی است، اما در ساخت گره‌چینی‌های ماسوله از چوب‌های بلوط، گردو، نراد روسی و افرا استفاده شده است؛ به این سبب، تنوع رنگ‌های گره‌چینی ماسوله بسیار غنی‌تر از رنگ روشن و یکپارچه کومیکو است (تصاویر ۴۰ و ۴۱).
- اتصالات: اتصالات کومیکوها به صورت کام و زبانه هستند، اما در ساخت گره‌چینی‌ها از روش‌های کام و زبانه و قواره‌بری که برش یکپارچه است نیز استفاده شده است (تصاویر ۴۲ و ۴۳).
- محل قرارگیری: کومیکوها غالباً در بخش جداره‌های داخلی فضاها کاربرد دارند و نقش جداکننده فضاها را بر عهده دارند، اما گره‌چینی‌ها در جداره بازشوها برای تلطیف‌سازی نورهای ورودی و ایجاد حجاب برای دیده نشدن کاربران داخلی توسط افراد خارج از بنا هستند (تصاویر ۴۴ و ۴۵).
- پیچیدگی ترکیب‌بندی: پیچیدگی طرح‌های کومیکوها بسیار بیشتر از گره‌چینی‌ها است. تلفیق طرح‌های کومیکو در بعضی از سطوح می‌تواند بیش از ۳ طرح غیر هم‌شکل باشد؛ این در حالی است که اشکال هندسی موجود در گره‌چینی‌های ماسوله

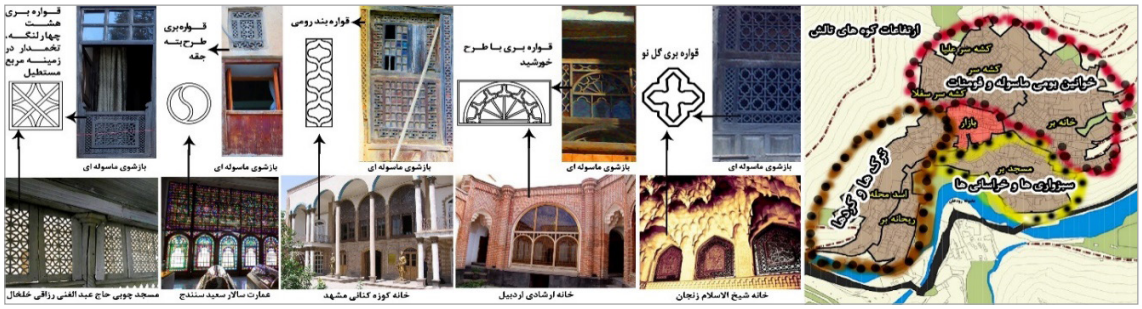

تصویر ۳۷. نحوه شکل‌گیری و تأثیرپذیری الگوی های قواره‌بری تزئینات معماری شهر تاریخی ماسوله از استان‌های زنجان، اردبیل، مشهد- خراسان رضوی، سنندج- کردستان، خلخال- اردبیل (نگارندگان)

جدول ۳. بررسی عوامل مؤثر در شکل‌گیری تزئینات قواره‌بری ماسوله

نماد مقدس	اشکال حیوانی			اشکال گیاهی				اشکال هندسی		اشکال غیربومی
اشکال مقدس	پرندگان	آبزیان	شیر	گل	درختان	تلفیق گل و درخت	گیاهان اسطوره‌ای	اشکال هندسی پایه	تلفیق اشکال هندسی پایه	اشکال و طرح‌های غیربومی
قواره‌بری چلیپا	قواره‌بری با طرح قو	قواره‌بری با نقش فلس ماهی	قواره‌بری طرح شیر	قواره‌بری گل لاله	قواره‌بری سرو نشان	قواره‌بری با طرح گل و برگ	قواره‌بری با طرح بته‌جقه	قواره‌بری نیم‌دایره	قواره‌بری دایره، بیضی	قواره‌بری گل نو در زمینه مربع

(نگارندگان)

غالباً کمتر از ۳ طرح غیر هم‌شکل هستند (تصاویر ۴۶ و ۴۷).

شباهت‌های هنر کومیکو و گره‌چینی

- شباهت‌های فرمی: گره «شوکو» که برگرفته‌شده از لباس زربافت سنتی چین است، شباهت فرمی بسیار فراوانی با گره‌چینی "چهار قُل" ماسوله دارد. گره "شوکو" دارای ساختاری ساده‌تر از گره "چهار قُل" است (تصاویر ۴۸ و ۴۹).
- تأثیرپذیری مفاهیم مذهبی: گره "مانجی سوناگی" برگرفته‌شده از الهه ویشنو هند و گره‌چینی "پیلی" برگرفته‌شده از نام حضرت علی (ع)، الگوهایی هستند که بر مبنای مفاهیم مذهبی شکل گرفته‌اند. گره "مانجی سوناگی" برگرفته از مفهوم استعاره‌ای و گره "پیلی" برگرفته از مفهوم شکلی است (تصاویر ۵۰ و ۵۱).
- تأثیرپذیری تاریخی: گره "هیشی سانوجی- کوزوشی" برگرفته‌شده از سیستم ریاضیاتی کشور چین است و "قواره‌بری هشت چهارلنگه تخمدار در زمینه مربع‌مستطیل" برگرفته‌شده از طرحی در استان اردبیل است. در واقع، منشأ اصلی هر دو طرح را می‌توان تأثیرگذاری هنرهای غیربومی و سایر مناطق بر هنر کومیکو و گره‌چینی ماسوله دانست (تصاویر ۵۲ و ۵۳).
- تأثیرپذیری اشکال گیاهی: در خلق هر دو گره‌چینی کومیکو و گره‌چینی ماسوله، از ساختار فرمی گل‌ها استفاده شده است؛ گره "گوما" برگرفته‌شده از گُل‌های صورتی کُنجد و "قواره‌بری گل هشت‌پر" برگرفته‌شده از گُل نیلوفر مردابی است که در فرهنگ ایرانی از قداست والایی برخوردار هستند (تصاویر ۵۴ و ۵۵).
- تأثیرپذیری اشکال جانوری: در هر دو گونه از هنر کومیکو و گره‌چینی، از ساختارهای فرمی جانوران الگوبرداری شده است؛ گره‌های "سوموییشی کیکو" برگرفته‌شده از "طرح لاک‌پشت" و طرح "قواره‌بری فَلسی" برگرفته‌شده از نقش فَلس ماهی سفید بومی استان گیلان هستند (تصاویر ۵۶ و ۵۷).

جدول ۴. مقایسه تفاوت‌های هنر کومیکو و گره‌چینی

تصویر ۳۸. ابعاد کومیکو	تصویر ۴۰. تنوع مصالح کومیکو	تصویر ۴۲. نحوه اتصال کومیکو	تصویر ۴۴. محل قرارگیری کومیکو در بنا	تصویر ۴۶. تنوع ترکیب‌بندی کومیکو
تصویر ۳۹. ابعاد گره‌چینی	تصویر ۴۱. تنوع مصالح گره‌چینی	تصویر ۴۳. نحوه اتصال گره‌چینی	تصویر ۴۵. محل قرارگیری گره‌چینی بنا	تصویر ۴۷. تنوع ترکیب‌بندی گره‌چینی

(نگارندگان)

جدول ۵. مقایسه شباهت‌های هنر کومیکو و گره‌چینی

تصویر ۴۸. ساختار فرمی کومیکو	تصویر ۵۰. تأثیرپذیری مذهبی کومیکو	تصویر ۵۲. تأثیرپذیری تاریخی کومیکو	تصویر ۵۴. تأثیرپذیری گیاهی کومیکو	تصویر ۵۶. تأثیرپذیری جانوری کومیکو
		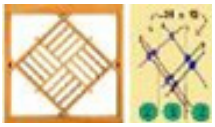		
تصویر ۴۹. ساختار فرمی گره‌چینی	تصویر ۵۱. تأثیرپذیری مذهبی گره‌چینی	تصویر ۵۳. تأثیرپذیری تاریخی گره‌چینی	تصویر ۵۵. تأثیرپذیری گیاهی گره‌چینی	تصویر ۵۷. تأثیرپذیری جانوری گره‌چینی
				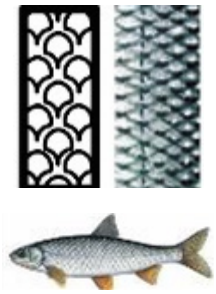

(نگارندگان)

نتیجه‌گیری

زیستن در قاره آسیا و وجود مؤلفه‌های اقلیمی و فرهنگ‌های دینی و تاریخی مشابه موجب شکل‌گیری هنر کومیکوی ژاپن و گره‌چینی ایرانی در بخش ماسوله شده است. به‌طور کلی، نتایج پژوهش نشان‌دهنده آن است که مهم‌ترین عوامل مؤثر در شکل‌گیری هنر کومیکوی ژاپن عبارت هستند از؛ اشکال گیاهی شامل شکوفه‌های درختان گیلاس، آلو و پائولینیا، گل‌های شاهدانه، کنجد و جنتیان، اشکال حیوانات همچون لاک‌پشت و مارها، تعاملات فرهنگی با کشورهای چین و هند که برگرفته از طرح‌های لباس‌های زربافت، دستگاه‌های ضرب، افسانه‌های چینی و خدای ویشنو هند هستند، عناصر زندگی روزمره زندگی مردم ژاپن همچون سبد بامبو، حصار، چاه و از اشکال آب و دریا استفاده شده است. مهم‌ترین عوامل مؤثر در شکل‌گیری هنر گره‌چینی ماسوله عبارت هستند از؛ اجرام آسمانی: طرح شمسه، ستاره، طرح‌های تلفیقی اجرام آسمانی و اعداد و طرح‌های هندسی؛ اعداد، اسما و نمادهای مقدس؛ اشکال هندسی، طرح‌های هندسی ساده، تلفیقی از اشکال هندسی و گیاهی، تلفیقی اشکال هندسی، اعداد و عناصر زینتی؛ اشکال و طرح‌های غیربومی برگرفته‌شده از استان‌های مجاور همچون؛ اردبیل، زنجان، مهاجرین کردستان، سبزوار مشهد و سایر مناطق استان گیلان، اشکال حیوانی: نقوش پرندگان مقدس، آبزیان بومی و شیر، اشکال گیاهی شامل؛ نقوش گل‌های بومی محلی، درختان مذهبی، تلفیق طرح گل و درخت و گیاهان بومی و اساطیری که در فرهنگ ایرانیان از قداست والایی برخوردار هستند. مصالح به‌کاررفته در هنر کومیکو، از چوب درختان سرو ژاپنی هستند که رنگ روشن و بافت نرم دارند. مصالح گره‌چینی‌های ماسوله، از چوب‌های متنوعی هستند که غالباً رنگ‌های تیره، طلایی و بافت‌های سخت‌تری نسبت به کومیکوها دارند. از جمله تشابهات هنر کومیکو با هنر گره‌چینی، می‌توان به تشابهات فرمی، تأثیرپذیری از مفاهیم دینی و مذهبی، تعاملات تاریخی با سایر اقوام بومی و غیربومی، به‌کارگیری نقوش گیاهان بومی و اساطیری و نقوش حیوانات اشاره

کرد. با انجام پذیرفتن پژوهش‌های مشابه، می‌توان موجب شناخته شدن مناسب مفاهیم شکل‌دهنده هنرهای سنتی در کشورهای آسیایی شد.

منابع و مآخذ

- **قرآن کریم** (۱۳۹۵). ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای، قم: نگار اندیشه.
- آل ابراهیم دهکردی، صبا (۱۳۹۵). نقش درخت سرو و معانی نمادین آن در نگاره‌هایی از "شاهنامه تهماسبی". *باغ نظر*، سال سیزدهم (۴۵)، ۱۱۴-۱۰۵.
- امیر غیاثوند، محبوبه (۱۳۸۳). **هنر گره‌چینی در معماری**. چاپ اول، تهران: تکوک زرین.
- جانبازی، فاطمه (۱۳۹۴). بررسی نقوش حیوانی در آثار تمدن جیرفت. *جلوه هنر*، سال هفتم (۱)، ۶۲-۴۹.
- حسن‌پور لمر، سعید (۱۳۹۵). بررسی و تحلیل تزئینات (گره‌چینی) به‌کاررفته در بناهای شهر تاریخی ماسوله، نمونه موردی: محله کشه‌سر علیا. *آرمانشهر*، سال نهم (۱۷)، ۳۶-۲۵.
- حسن‌پور لمر، سعید و طوفان، سحر (۱۳۹۸). ویژگی‌های بصری و ساختاری ارسی‌های شهر تاریخی ماسوله. *مطالعات هنر اسلامی*، سال پانزدهم (۳۴)، ۹۲-۷۲.
- حسینی، سید هاشم (۱۳۹۰). کاربرد تزئینی و مفهومی نقش شمسه در مجموعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی. *مطالعات هنر اسلامی*، سال هفتم (۱۴)، ۲۴-۷.
- دادور، ابوالقاسم (۱۳۹۰). شیر در فرهنگ و هنر ایران. *هنرهای تجسمی*، سال دوم (۲)، ۳۲-۱۷.
- دهشتی، مجید؛ خوش‌نژاد، مهدی و حسینی، سیده مریم (۱۳۹۷). نگرشی هندسی و مفهومی به زمینه‌های گره ده تند و کند هنر گره‌چینی. *مطالعات هنر اسلامی*، سال چهاردهم (۳۲)، ۴۰-۲۱.
- روهینا، ماهک و احمدپناه، سید ابوتراب (۱۳۹۷). بررسی نقش‌مایه درخت سرو در قالی‌های دوره صفوی و قاجار. *پیکره*، سال هفتم (۱۳)، ۳۵-۲۳.
- زارعی، محمدابراهیم (۱۴۰۰). **آشنایی با معماری جهان**. چاپ نوزدهم، تهران: فن‌آوران.
- زمرشیدی، حسین (۱۳۶۵). **گره‌چینی در معماری اسلامی و هنرهای سنتی**. چاپ اول، شیراز: نشر دانشگاهی شیراز.
- ستاری ساربانقلی، حسن و حسن‌پور لمر، سعید (۱۳۹۳). تزئینات گره‌چینی در بناهای محله خانه‌بر ماسوله. *هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی*، سال نوزدهم (۴)، ۶۶-۵۵.
- شادمان، حسین (۱۳۹۸). **اسرار حسینی در علم اعداد**. چاپ اول، تهران: سلمان پاک.
- شفایی، جواد (۱۳۸۰). **هنر گره‌سازی در معماری و درودگری**. جلدهای اول و دوم، چاپ اول، تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- طوجی، حمید (۱۳۹۳). **گره‌چینی**. چاپ دوم، تهران: ارمغان.
- کشتگر، ملیحه (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی چلیپا به‌عنوان نماد دینی در تمدن‌های ایران باستان، بین‌النهرین، هند و چین. *نقش‌مایه*، سال پنجم (۱۲)، ۷۲-۶۳.
-
- Arsdale, J.V.; Westman, J. & Dean, D. (2013). **Shoji: How to design, build, and install Japanese screens**. USA: Kodansha.
- Gabriel, F. (2022). **JAPANESE JOINERY FOR BEGINNERS: The essential step by step beginner's guide to master the art of carpentry and Japanese joinery and create wonderful woodwork projects**. USA: Independently published.
- Gestalten; Wong, I. & Kuma, K. (2020). **Handmade in Japan: The Pursuit of Perfection in Traditional Crafts**. Germany: Gestalten.
- Ghaffari, R. (2018). **Girih Tile: 101 Astounding patterns from Iran's magnificent civilization**. USA: Independently published.

- Graham, P.J. (2021). **Japanese Design: An Illustrated Guide to Art, Architecture and Aesthetics in Japan (Illustrated Ed.)**. Canada: Tuttle Publishing.
- Hasluck, P.N. (2012). **Manual of traditional wood carving**. USA: Courier Corporation.
- Jackson, A. (2020). **Kimono: The Art and Evolution of Japanese Fashion (Reprint Ed.)**. United Kingdom: Thames & Hudson.
- Jodidio, P. (2021). **Contemporary Japanese Architecture (Multilingual Ed.)**. Germany: TASCHEN.
- Katz, V.J. & Imhausen, A. (2007). **The mathematics of Egypt, Mesopotamia, China, India, and Islam: A sourcebook**. USA: Princeton University Press.
- Keane, M.P. (2022). **Of arcs and circles**. USA: Stone Bridge Press.
- Kenney, M. (2020). **The art of kumiko: Learn to make beautiful panels by hand**. Melbourne, Australia: Blue Hills.
- King, D. (2012). **Shoji and Kumiko design: The basics**. Australia: D & M King.
- King, D. (2015). **Shoji and Kumiko design: Book 2 beyond the basics**. Australia: D & M King.
- King, D. (2016). **Shoji and Kumiko design: Book 3 hexagonal patterns**. Australia: D & M King.
- King, D. (2018). **Shoji and Kumiko design: Book 4 diamond patterns**. Australia: D & M King.
- King, D. (2018). **The Complete Guide to Shoji and Kumiko Patterns**. Vol. 5 & 6. Australia: D & M King.
- King, D. (2020). **The Complete Guide to Shoji and Kumiko Patterns**. Vol. 7, 8, 9, 10 & 11. Australia: D & M King.
- Leach, B. & Yanagi, S. (2013). **The Unknown Craftsman: A Japanese Insight into Beauty** (Illustrated Ed.). Japan: Kodansha International.
- Matsumura, N. (2021). **Shikake: The Japanese art of shaping behavior through design**. USA: Liveright Publishing Corporation.
- McElroy, D.R. (2021). **Signs & symbols of the world: Over 1,001 visual signs explained**. United Kingdom: Chartwell Books, an imprint of The Quarto Group.
- Mehta, G.; Tada, K. & Murata, N. (2019). **Japan Style: Architecture + Interiors + Design**. USA: Tuttle Publishing.
- Odate, T. (1998). **Japanese Woodworking Tools: Their Tradition, Spirit and Use (Reprint Ed.)**. USA: Linden Publishing.
- Ōdate, T. & Olender, L. (2000). **Making shoji**. United Kingdom: Linden Pub.
- Roberts, G.R. (2020). **Shoji & Kumiko: 85 Vintage Designs**. United Kingdom: Toolemera Press.
- Saruta, H. (2021). **The Intimate Beauty of a Japanese Courtyard**. China: Images Shenyang.
- Sjolander, D. (2022). **Kumiko Woodworking: Japanese Woodcrafts for Beginners: Things You Need to Know About Kumiko Woodworking**. USA: Independently published.
- Stanley-Baker, J. (2014). **Japanese art**. United Kingdom: Thames & Hudson.
- Toshio, O. & Olender, L. (2000). **Making Shoji. Fresno**. United Kingdom: Linden Publishing Co.
- Tsuji, N. & Rousmaniere, N.C. (2019). **History of art in Japan**. USA: Columbia University Press.
- Yü, C. (2020). **Chinese Buddhism: A thematic history**. USA: University of Hawaii Press.

Received: 2022/09/11
Accepted: 2023/02/27

A Comparative Study of Japanese Kumiko Art and Iranian Masouleh Gereh-Chini

Saeid Hasanpour Loumer* **Ahad nejad Ebrahimi****
Hassan Sattari*** **Ali Vandshoari******

Abstract

Japan and Guilan being located in similar climates have experienced same architectural and artistic characteristics such as Kumiko art and Gereh-Chini. Due to the fact that so far no research has been conducted on the similarities and differences between Kumiko and Gereh-Chini, the present study will try to investigate the components forming the two arts. With the aid of comparative studies, the authors aim to answer the following questions: What factors have been effective in the formation of Japanese Kumiko art and Masouleh's Gereh-Chini? Are the geometric motifs of the two arts categorized in several levels? What are the similarities and differences between the two arts? This investigation is based on descriptive-analytical and comparative studies, and library and field methods have been used in the recognition of Gereh-Chinis. The results of the research show that the most effective factors in the formation of Kumiko art are the existence of concepts such as plant forms, animals and cultural interactions with China and India, traditional clothes of China and Japan, elements of traditional architecture and the living environment of Japan. Concepts of Gereh-Chini include celestial objects, religious symbols, holy names and numbers, simple and complex geometric shapes, non-native patterns, animal motifs and native plants of Masouleh. Among the main differences and similarities between the two arts, we can point out the presence of complex geometric structures, simple materials and the more delicate framework of Kumiko compared to Gereh-Chini. Komikos are used in dividing spaces and Gereh-Chinis are used in openings. Kumiko joints are in the form of mortise and tenon and Gereh-Chinis are in the form of mortise and tenon and ghavarehbori. The results of the research show the existence of formal similarities, the influence of religious and historical concepts and the use of same plant forms and animal motifs in the two arts.

Keywords: Japanese Kumiko art, Masouleh' Gereh-Chini art, Symbol, Ornamentation

* Phd student, Islamic Azad University. *tu.saeidhasanpourloumer@iaut.ac.ir*
** Professor, Tabriz University of Islamic Arts. *ahadebrahimi@tabriziau.ac.ir*
*** Sarbangholi, Associate Professor, Islamic Azad University *sattari@iaut.ac.ir*
**** Associate Professor, Carpet Department, Tabriz University of Islamic Arts, Iran. *andshoari@tabriziau.ac.ir*